

Kvinnan lever i rännstenen – är det frihet?

Svenska Dagbladet den 3 november 2021

En stark drivkraft bakom att de stora mentalsjukhusen i Sverige stängdes under 1980- och 1990-talen var ett antagande om att även människor med svårare psykiska sjukdomar alltid skulle vilja och kunna fatta beslut om det egna vårdbehovet. Med inspiration från teoretiker som Erving Goffman trodde man också, att det var slutenvårdsinstitutionerna i sig som gjorde människor sjuka och att ett tillfrisknande skulle inträffa om de bara kom ut i samhället.

”Skrivbordsprodukter” har mina föräldrar, som båda har haft långa yrkesliv inom psykiatri, kallat det här tänkandet eftersom valfriheten inte alltid ledde till en ny känsla av egenmakt, utan i stället till förlust av styrelse i tillvaron och ett ensamt, ovärdigt liv på gatorna.

I det bostadsområde som min fru och jag precis har flyttat ifrån, intill Odenplan i Stockholm, har vi nästan dagligen kunnat se den frivilliga psykiatrivårdens baksida. Här finns många vilsna personer som driver vind för våg. Framför allt tänker jag på en hemlös kvinna som sedan länge drar runt på en kundvagn fylld med allehanda tillhörigheter, och som gränslöst uträttar sina behov i en busskur. En vinterkväll såg jag henne till och med dra ner sina trasor och huka mitt framför väntande och avstigande passagerare.

Så beter sig bara en människa som helt saknar begrepp om omgivningen och är i stort behov av omsorg. Flera gånger pratade min fru och jag därför om kvinnan med polisen, som förklarade att varken de eller socialtjänsten kan hjälpa henne eftersom hon konsekvent tackar nej till erbjudanden om vård. Lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT), som infördes 1991 och inskränkte tvångsomhändertagande till allvarliga psykiska störningar, anses inte tillämplig i det här fallet.

Förbluffade över att kvinnan på Odenplan i praktiken har övergivits åt sina egna nycklar, har det hänt att vi har nämnt den här historien i vår vänkrets. Mer liberalt sinnade personer har då menat, att kvinnan har ”valt” att leva på det här sättet och måste tillåtas göra det, hur udda och förnedrande hennes livsföring än är i andra människors ögon.

På ett liknande sätt resonerar Maria Ludvigsson, ledarskribent i SvD, när dramatikern Stina Oscarson i en uppmärksammat brevväxling här på kultursidan (24/10) ber henne om hjälp att tänka principiellt kring sina erfarenheter av att hållas tvångsintagen på en psykiatrisk avdelning. ”Jag undrar om du anser att det någonsin kan vara rätt att mot en vuxen människas vilja låsa in henne för att ge henne vård”, frågar Oscarson, som tidigt i våras tvångsomhändertogs eftersom man var rädd för att hon kunde utgöra en omedelbar fara för sitt eget liv och sedan hölls kvar några veckor på avdelningen – sannolikt i ett försök att få henne att ”frivilligt medverka till nödvändig vård och ta emot det stöd hon behöver”, så som det står i lagen.

”Att låsa in och omyndigförklara en människa med motiveringen att det är för hennes eget bästa är detsamma som att ta ifrån henne rätten att vara människa”, svarar Ludvigsson och drar en rak linje från psykiatrisk tvångsvård till vänsteridéer om att staten ska ha överhöghet över individen. Starkt påminnande om Michel Foucaults (ny)liberala kritik av vad han ansåg var välfärdsstatens benägenhet att pådyvla människor begränsande identiteter som ”sjuk” eller ”kriminell”, inordnar Ludvigsson

tvångsvård under vad hon beskriver som det allmännas "frälsarambition" och vilja att i denna anda lägga livet till rätta. Fria individer måste få leva som de själva önskar, menar hon: "Människor kan inte styras till önskat utfall."

Det finns poänger både i Ludvigssons principiella synsätt och i den erfarenhetsbaserade kritik av psykiatrisk tvångsvård som Stina Oscarson formulerar under brevväxlingens gång. Psykiatrin i Sverige håller alltför ofta dålig kvalitet och har gott om personal med bristande utbildning i hur man bemöter psykiskt sjuka människor på ett vettigt sätt. Och som nybliven förälder har även jag blivit mer känslig för hur sjukvården och det offentliga i allmänhet lägger sig i sådant som hör till den privata livssfären. Men att påstå att tvångsvård aldrig kan försvaras, så som Ludvigsson och Oscarson gör, är för radikalt och ytterst ett exempel på hur ett omhuldande av individuell frihet kan slå över i ett slags cynism.

Ta den hemlösa kvinnan igen: bör ett humanitärt samhälle acceptera att någon, år ut och år in, lever ett sådant liv – i rännstenen? Är det ett uttryck för frihet i någon verklig mening? Är det inte i själva verket ett tecken på att en människa är oförmögen att ta vård om sig själv och behöver hjälp trots att hon inte ber om, eller till och med avvisar, den?

Även "förvaring", vilket är hur Oscarson beskriver sin egen tid i den psykiatriska tvångsvården, kan för vissa faktiskt vara en form av hjälp. Vi borde nog vara öppnare med att det finns gränser för vad psykiatrin kan åstadkomma när det gäller att bota psykiska sjukdomar, och inom ramen för en utvidgad psykiatrisk tvångsvård skapa nya slutenvårdsinstitutioner som kan överta och uppfylla det mänskliga ansvar som kvarstår när den rent medicinska förmågan är uttömd.

Jag föreställer mig platser utan de gamla mentalsjukhusens såväl medicinska som humanitära brister, närmast drivna av den kristna medkänsla som Maria Ludvigsson visar Stina Oscarson i deras brevväxling, där människor med så nedsatt mental och social funktionsduglighet att man inte klarar av att leva ett självständigt liv kan ges en säng och mat och få uppleva både omtanke och ordning. Där man ska vilja vara kvar, även om man måste.

Varför inte i detta sammanhang återerövra det så kontaminerade begreppet asylum, det vill säga fristad?

Johan Wennström